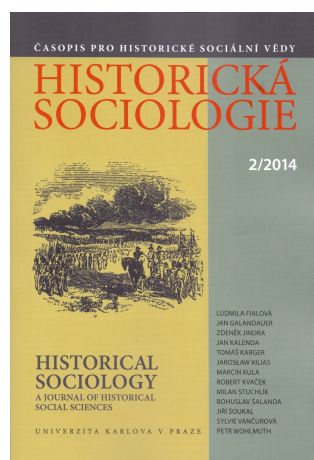

Zitierhinweis

Černý, Karel: Rezension über: Břetislav Tureček, Blízký východ nad propastí. Cesta od orientálních diktatur ke svobode a zase zpátky, Praha: Knizní klub, 2016, in: Historická sociologie - Historical Sociology, 2017, 2, S. 140-144, DOI: 10.14712/23363525.2017.46, heruntergeladen über Website

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

s ohledem na skutečnost, že text vznikl jako disertační práce pochopitelné, bylo by zajisté žádoucí podniknout i sondu do vídeňského státního archivu, kde by si pozornost zasloužily zvláště fondy centrálních rakouských (předlitavských) úřadů. Dále autorka využila tištěné prameny a dobová periodika. Pramenný výzkum byl doplněn studiem adekvátní odborné historické literatury ke zkoumanému tématu. Pro snazší orientaci v textu je na závěr připojen jmenný rejstřík. Za zdůraznění stojí i příloha obsahující další podrobné statistické údaje o návštěvnosti jednotlivých turisticky atraktivních míst analyzovaných v monografii.

Kniha je doplněna obsažným anglickým resumé (s. 329–342), které vystihuje podstatu textu a snad více zpřístupní autorčiny závěry i čtenáři, pro něhož by slovinský jazyk mohl představovat nějakou zásadní bariéru. Čtenáře, který se rozhodne pro slovinský originál, zajisté potěší čtivá forma zpracování. Věřím, že kniha najde své uplatnění nejen v širší čtenářské obci, ale zvláště v obci historiků věnujících se problematice dějin cestovního ruchu a v neposlední řadě i mezi studenty řady oborů od historie až po vlastní cestovní ruch.

Jan Štemberk

DOI: 10.14712/23363525.2017.45

Břetislav Tureček: *Blízký východ nad propastí*. Praha: Knižní klub, 2016, 280 s.

„Tak jako v revolučním Egyptě jsem nebyl ve střehu asi nikdy ve svém profesním životě. Chování tálibánců, minová pole, nebezpečí při pobytu v Gaze, sledování iránskými tajnými, to vše má nějaká pravidla. To, co se dělo na přelomu ledna a února 2011 v egyptské metropoli, ale nemělo pravidla žádná“ (s. 114). Tímto způsobem shrnuje Břetislav Tureček, autor knihy *Blízký východ nad propastí*, své dramatické zkušenosti z novinářského pokrývání egyptské revoluce. Zároveň však může jít i o stěžejní metaforu celé knihy. Ta totiž barvitě popisuje a z různých stran analyzuje současný vývoj blízkovýchodního regionu, který jako by se přestal řídit dosa-
vadními pravidly a zavedenými konstantami

a stal se naprosto nepředvídatelným a nepochopitelným rébusem. Výsledkem je natolik rychlá eskalace konfliktů a uprchlictví, že se v dění na Blízkém východě přestáváme orientovat.

V tomto chaosu se však Břetislav Tureček snaží najít nějaký řád, když hledá historické příčiny současné imploze celých států a společností, jež Blízký východ postrkují nad pomyslnou propast. Hlavní koordináty jsou přitom v Turečkově dramatickém příběhu roky 1914 (vstup Osmanské říše do první světové války a její rozpad), 1979 (invaze SSSR do Afghánistánu), 2003 (invaze USA do Iráku) a 2011 (začátek tzv. arabského jara). Zánrově je pak sice kniha stejně jako tři předchozí autorovy bestsellery reportážní, hlavní strategií výkladu je však zpochybňování jednostranných klišé a zároveň systematická historická kontextualizace současného chaotického hemžení. Kromě toho je Turečkův příběh okořeněn i dílčími (více či méně implicitními) teoriemi středního dosahu; například o vztahu mezi zahraniční okupací a terorismem, o vztahu mezi autoritářskými režimy a politickým násilím nebo konceptem o negativních nezamýšlených důsledcích našeho minulého jednání, které nás dnes v regionu Blízkého východu v četných bumerangových efektech dohánějí.

Jako klíčová událost studené války se v Turečkově příběhu jeví sovětská okupace Afghánistánu (1979–1989). Tureček se kloní k verzi, že Sověti byli do Afghánistánu jako do „pasti“ Američany vlákáni již za prezidenta Cartera s cílem připravit jim „sovětský Vietnam“. Sověti se obávali vlivu USA v Afghánistánu, především rozmístění raket Pershing. Podobně se obávali šíření islamistické ideologie z revolučního Íránu do středoasijských sovětských republik. Tureček kromě toho připomíná méně známou souvislost, že totiž úspěch SSSR při invazi do Československa (1968) povzbudil obsazení Afghánistánu (1979). Naopak následný neúspěch v Afghánistánu odradil sovětské vedení od intervence v Polsku (1981) a dalších středo-evropských zemích. Výsledkem invaze byl totiž odpor proti Sovětům, který však nelze vykládat jako černobílý boj demokracie proti komunistickému autoritářství. V protisovětské koalici podporující afghánské mudžáhidy se totiž sešla nesusoudná směsice států: USA, Saúdská

Arábie, Pákistán či Egypt, ale také islamistický Írán a komunistická Čína. Tureček také neotřele srovnává dnešní západní okupaci Afghánistánu s tou starší sovětskou. Saurová revoluce (1978), provedená afghánskými komunisty a poté podpořená sovětskými tanky, totiž vedla ke komunistické modernizaci: pozemkové reformě přerozdělující půdu, sedmihodinové pracovní době, bezplatnému vzdělání, emancipaci žen a výstavbě infrastruktury. Naopak americká okupace Afgháncům nezajistila ani základní bezpečí.

Sovětská okupace Afghánistánu a mezinárodní podpora mudžáhidův přispěla k destabilizaci Afghánistánu i Pákistánu a ke vzniku mezinárodní sítě radikálů později známých jako al-Kajda. Různé frakce mudžáhidů totiž nebojovaly jen proti SSSR, ale i proti sobě, přičemž soupeřily o podíl na financích, zbraních a munici dodávaných zvenčí. Jestliže podle Turečka dříve působila destabilizačně „válka proti komunismu“, dnes působí v regionu podobně kontraproduktivně „válka proti terorismu“. Opět přitom pozorujeme též mechanismus: ze světa proudí do regionu zbraně, opačným směrem stále více uprchlíků. A spolu s tím se šíří i výbušná ideologie, kterou v horách Afghánistánu zformoval mentor bin Ládina, Abdalláh Júsuf Azzám. Tento „praotec“ džihádistů zpopularizoval ideu džihádu s tím, že je jeden den na cestě džihádu přínosnější než se doma 70 let modlit. A navíc tento boj zasadil do všeislámského kontextu, který má překonat muslimům vnucené západní myšlení uvažující v mantinelech národních států uměle zřízených velmocemi: „Když uvažujeme o islamu, bohužel ho vidíme z národních pozic. Nedaří se nám s našimi vizemi překonávat zeměpisné hranice, které nám narysovali káfirové, nevěřící“ (s. 62).

Afghánský protisovětský džihád navíc nestvořil jen al-Kajdu s Usámou bin Ládinem v čele, ale formoval také Abú Musába Zarkáví, faktického zakladatele Islámského státu v Iráku a Sýrii (ISIS), jenž se nejprve spolu s dalšími „afghánskými Araby“ podílel na bojích vedoucích ke svržení posledního afghánského komunistického prezidenta Nadžibulláha (1992). Tento Jordánek byl až do začátku 90. let bezvýznamným potetovaným kriminálníkem a opilem. Na dráhu radikálního islamu ho

nasměrovalo mučení při policejních výsleších, kdy mu byly strhávány nehty. Podle Turečka dnes funguje podobný mechanismus radikalizace i v souvislosti se zprávami či přímou zkušeností s týráním vězňů v Abú Ghraibu, Guantánamu a tajných žalářích CIA. Také to přispívá k rekrutování teroristů, přičemž v reakci na tyto „přešlapy“ Západu vznikl fenomén unášení a popravování západních zajatců. Podobně se ale Zarkáví mohl zradikalizovat při sledování běžného zpravodajství z četných míst, kde jsou muslimové obětí okupace či bombardování. Konečně, nespoutaný Jordánek se možná snažil příklonem k přísnému islamu odčinit hříchy mládí. Tureček v této souvislosti cituje Samíhá Battíchi z jordánské bezpečnosti (s. 66): „Býval to násilník a opilec, takže se ho jeho rodina pokusila napravit nasměrováním na náboženské skupiny. Asi to ale zašlo příliš daleko, protože výsledkem byla kombinace toho nejhoršího z obou světů.“ Prokázané je naopak formování radikála v jordánské věznici al-Džafri, kde se po první cestě do Afghánistánu seznámil s dalšími „afghánskými Araby“. Od té doby již nevystupuje jen proti cizí okupaci muslimských zemí, ale obrací se i proti sekulárním blízkovýchodním režimům.

Již v al-Džafri podle Turečka vzniká nerozlučný tandem Muhammada Makdísi a Abú Musába Zarkáví, „mozku“ a „svalu“ budoucí al-Kajdy v Iráku, jež kromě amerických okupantů cílí i na irácké šiity. Proto se ve zlém rozejde s bin Ládinem, volajícím po smířlivějším přístupu, rozdmýchá sektářskou občanskou válku a přetransformuje se do ISIS. Po amnestii u příležitosti nástupu jordánského krále Abdalláha II. se totiž oba zocelení džihádisté vracejí do Afghánistánu a odtud po 11. září 2001 prchají přes Írán před anticipovanou americkou invazí do severovýchodního Iráku, kde spolu s dalšími zahraničními Araby formují skupinu Ansár al-Islám. Ta drží až do americké invaze (2003) malou enklávu, čítající sedm vesnic, ve kterých prosazuje tálibánské manýry a svádí potyčky s kurdskou pašmergou. Skutečná příležitost k expanzi podle Turečka přijde až spolu s okupací Iráku vedenou Američany, která se stává jedním velkým fiaskem. Svobodná irácká armáda, předem zformovaná Američany z dezertérů,

totiž nehraje při svržení Saddáma Husajna žádnou roli, zahraničním armádám tak chybí legitimita. Ani Irácký národní kongres, zaštiťený exulanty kolem Ahmada Čalabí, nemá v zemi podporu. Vrcholem všeho jsou pak Dekrety číslo jedna a dva okupačního správce Paula Bremerera. Ty ze dne na den rozpustí státostranu Baas i armádu. Výsledkem je administrativně-bezpečnostní vakuum a zrod zhrzených a na dlažbu vyhozených nepřátel, ochotných připojit se k různým odbojovým skupinám, včetně té Zarkáviho.

Jakkoliv Tureček šetří explicitně formulovanými teoretickými zobecněními, teorie středního dosahu prostupující knihou je teze, že zahraniční vojenské intervence na Blízkém východě generují ještě větší nestabilitu, násilí a terorismus. Tureček například připomíná, že útoky ISIS proti západním cílům přišly až poté, co začala koalice vedená Američany ISIS bombardovat (léto 2014). Útoky a popravy rukojmích tak vykládá jako reakci na letecké útoky, jakkoliv můžeme donekonečna spekulovat o tom, zda by ISIS nezačal časem útočit na Západ i bez bombardování. ISIS si přitom dává záležet, aby byla jeho brutalita v tomto kontextu také chápána. Například přes rodiče uneseného a před kamerami popraveného amerického novináře Jamese Foleyho islamisté v srpnu 2014 na Západ vzkázali (s. 138): „Vy neberete ohled na naše slabé, staré, ženy a děti. Proto my nebudeme brát ohled na ty vaše. Vy a vaši občané za vaše bombardování zaplatíte. První platbou bude krev amerického občana Jamese Foleyho! Bude popraven v přímé reakci na vaše prohřešky vůči nám.“ Podobně se ISIS nechal slyšet i ve věci popravy druhého amerického novináře, Stevena Sotloffa z týdeníků Time (2. 9. 2014): bude zabit, pokud Obama nezastaví nálety na ISIS.

Tureček přitom ukazuje, jak se skrze nekontrolovatelně se šířící a nevyvratitelné fámy stává okupace ze strany nábožensky a kulturně odlišné armády neakceptovatelnou hrozbou v očích místních. Američtí vojáci prý nosí sluneční brýle s rentgenem, takže vidí pod šaty afghánských či iráckých žen. Nebo popijejí pivo na tancích parkujících před mešitami, zadnice si utírají zásadně stránkami z Koránu a dětem rozdávají bonbóny s porno obrázky. Pocit

ohrožení pak může ospravedlňovat teroristické útoky proti okupantům a jejich spojencům. Tureček přitom ve věci vztahu mezi zahraniční intervencí a explozí teroru kromě příkladů z Afghánistánu či Iráku cituje Baracka Obamu (18. 3. 2015): „ISIS je přímou odnoží al-Kajdy v Iráku, která vzešla z naší invaze. Jde o příklad nezamýšlených důsledků.“ A jako obdivovatel českého arabisty a milovníka beduinů Aloise Musila připomíná, že tento cestovatel o vztahu okupace a násilí napsal prakticky totéž již roku 1923 (s. 102): „Pro Orientálce není láska k vlasti podmíněna politickou svobodou. Hájí svou vlast proti cizímu útoku urputně a vytrvale, třebaže nemá ani pojmu o svobodě politické.“

Tureček vysvětluje, že ISIS své brutální akty ospravedlňuje tím, že nepříteli alias okupantovi důsledně oplácí stejnou mincí, což má být v souladu s koránským veršem: „Jestliže trestáte, tedy trestejte podobným způsobem, jako jste byli trestáni. Však jste-li trpělivosti schopni, tedy to lepší je pro trpělivé“ (Korán 16: 126). Proto byl sestřelený a zajatý jordánský pilot Muáz Kasásb roku 2015 upálen, protože v plamenech jeho bomb umírali oběti náletů. Proto byli mnozí zajatci před kamerami rozježděni pásy tanků, protože v boji dělali totéž svým nepřítelům. Avšak kromě snahy pomstít se a zastrašit nepřítele lze brutalitu v boji i při zacházení se zajatci podle Turečka chápat také jako racionálně kalkulované získávání bezplatné publicity a lákání nových rekrutů do řad ISIS. A vypjatá brutalita může být koneckonců funkční i při snaze zlikvidovat místní konkurenci, zastrašit obyvatelstvo a chopit se moci v rozvrácené zemi: každá nová skupina aspirující na politickou dominanci musí být brutálnější než skupiny předchozí, jinak nemá šanci. Za zdánlivě iracionálními a nevysvětlitelnými teroristickými útoky proti Západu a jeho místním spojencům se tak v Turečkově podání skrývá jistá logika a racionalita. A stejně racionální jako ISIS se zdá být většina jeho bojovníků, jejichž psychologický profil se podle světového experta na terorismus Adama Dolníka příliš neliší od typu lidí pracujících u policie či armády (s. 148): „Za padesát let výzkumu v oblasti terorismu jsme nenašli jediný psychopatologický rys, který by teroristé měli společný. Teroristické organizace podobně

jako armády odmítají do svých řad vpustit zcela nepředvídatelné jedince. Naopak se při náboru snaží rekrutovat lidi, kteří budou poslušní a budou plnit úkoly. Samozřejmě i mezi teroristy najdeme psychopaty, jako byli třeba Abú Musáb Zarkáví nebo džihádista John. Jde ale o výjimky a nemáme jediný důkaz o tom, že mezi nimi je větší procento psychopatů než v normální společnosti.“

Druhým teoretickým zobecněním je v knize diskutovaný vztah mezi autoritářstvím a výskytem politického násilí ze strany opozice. Jestliže revolucionáře během arabského jara pohánělo heslo *al-hurrija, al-adála, al-karáma* (svoboda, spravedlnost, důstojnost), revoluce nakonec nebyly nikde s výjimkou Tuniska úspěšné. Napříč regionem se namísto demokracie prosadily kontrarevoluční síly vyzývající autoritářskou vládu pevné ruky. Opozičně smýšlející lidé požadující politickou změnu se proto přiklonili k teroristické taktice v podání al-Kajdy a ISIS. Jak Turečkovi v rozsáhlém rozhovoru v roce 2016 sdělil profesor prestižní London School of Economics Fahwáz Gerges (s. 124): „Tyto militantní skupiny mohou vcelku logicky tvrdit, že pokojná cesta prostě k ničemu nevede. Dokonce mohou říkat stoupencům Muslimského bratrstva v Egyptě: ‚Tak vy jste věřili v demokracii a ve volby? Tak se podívejte, jak jste skončili – ve věznicích a mučírnicích. Takže se přidejte k nám – jediná možná cesta změny je se zbrání v ruce.‘“ Tureček však ukazuje na problematický směr kauzality ve vztahu mezi autoritářstvím a terorismem. Jestliže se opozice může přiklonit k radikalismu pod dojmem režimních represí, režimy naopak mohou sahát k represím pod dojmem rostoucího radikalismu opozice. Opozice může nabýt dojmu, že jiný než násilný odpor nemá smysl, režimy naopak začnou nahlížet veškerou opozici optikou „teroristů“ používajících lacinou kouřovou clonu slovníku boje za svobodu a demokracii. Obě soupeřící strany tak násilím strany druhé racionalizují a ospravedlňují své vlastní násilí.

Turečkova kniha končí rozsáhlým rozбором uprchlické krize, pro kterou jsou předchozí části knihy vysvětlujícím historickým kontextem. Tureček připomíná, že uprchlickou krizi odstartovala syrská občanská válka (2011). Uprchlíctví

následně rychle akcelerovalo nástupem ISIS v sousedním Iráku (2014) a tím, že se v nastalém zmatku na vlnu válečných uprchlíků začali nabalovat ekonomičtí migranti z Afriky, Pákistánu, Íránu či Bangladéše. Západní státy nebyly expertně připraveny na situaci, kdy Maročané ve snaze zvýšit své šance na azyl tvrdili, že jsou Syřané, Iránci se zase díky jazykové spřízněnosti vydávali za Afghánce a muslimové se stylizovali do křesťanských konvertitů čelících doma pronásledování. Syřané mezitím za naprostého nezájmu Západu hledali bezpečí v okolních zemích (Turecko, Libanon, Jordánsko, Egypt, severní Irák). Do Evropy začali masově odcházet až poté, co se humanitární pomoc poskytovaná Západem ukázala jako nedostatečná. A navíc si syrští uprchlíci uvědomili totéž, co si musel přiznat i Západ, Turecko a arabské země: syrský režim nepadne v rádech měsíců, válka naopak může trvat dlouhé roky, a nelze tedy doufat v brzký návrat domů. Nečekanou urputnost syrské občanské války vysvětluje v Turečkově knize izraelský expert Mordechaj Kedar takto (s. 170): „Asad bojuje o přežití – přežítí sebe sama jako lidské bytosti, přežítí své rodiny, svého klanu, své sekty. Je to boj na život a na smrt, do posledního dechu.“ Kromě toho ale Tureček připomíná, že se občanská válka v Sýrii protahuje především kvůli zasahování světových i regionálních hráčů, kteří mají v konfliktu své favority, jež podporují.

Turečkova kniha je výjimečná z mnoha důvodů. Obtížné a matoucí téma blízkovýchodní nestability podává srozumitelně a navíc díky reportážnímu stylu a rozsáhlé osobní zkušenosti s působením na Blízkém východě i mimořádně čtivě a s citem pro věc. Stejně jako u předchozích Turečkových knih je i zde typická snaha podat vyvážený obrázek, čehož se dosahuje prezentováním perspektiv pokud možno všech relevantních aktérů (a naopak upozadováním názorů autora samotného). Tureček tak nedává hlas jen Západu a prozápadním silám. Na stránkách knihy se objevuje také pohled arabský, iránský a především ruský (který se mnohdy ukazuje jako nejvíce přesný a informovaný). S tím souvisí pluralitní výkladová strategie, která uvádí a diskutuje četná a mnohdy protichůdná vysvětlení daných jevů. Nakonec je ponecháno na čtenáři, aby si utvořil vlastní názor. Tureček

dále jako analytik s rozsáhlou novinářskou zkušeností čerpá z nedostižného množství kontaktů z nejrůznějších sfér, tajnými službami počínaje a zástupci blízkovýchodních politických hnutí konče. Konečně, přidanou hodnotou knihy může být i důsledné hledání „české stopy“ při výkladu blízkovýchodní nestability. Celkově tak Tureček předkládá v pořadí již čtvrtou knihu zabývající se Blízkým východem, přičemž se mu daří důstojně udržet vysokou latku, kterou si před lety nastavil ve své prvotině *Světla a stíny islámu*.

Karel Černý

DOI: 10.14712/23363525.2017.46

Charles Gati (ed.): *Zbig. Strategie a státnické umění Zbigniewa Brzezinského*. Brno: CERAC Publishing, 2016, 312 s.

Zbigniew „Zbig“ Brzezinski bezpochyby patří mezi nejvlivnější americké zahraničně-politické experty, myslitele a zároveň i aktéry mezinárodních vztahů druhé poloviny dvacátého a začátku jednadvacátého století, ať už v tom či onom období působil v roli akademika, pedagoga, politika či komentátora. Avšak zatímco kupříkladu o Henrym Kissingerovi, mimochodem Brzezinského soupeřnickovi z Harvardu, byla napsána více než desítka knih, rodákovi z polské Varšavy taková pozornost překvapivě věnována nebyla. Za zmínku snad stojí jenom kniha polského novináře a ekonoma Andrzeje Lubowského *Zbig: The Man Who Cracked the Kremlin*, jež byla z polštiny do angličtiny přeložena v roce 2013. Tuto těžko pochopitelnou mezeru nejen v akademickém prostoru se pokusil v témže roce zacelit odborník na mezinárodní vztahy z Univerzity Johna Hopkinse Charles Gati, pod jehož bedlivým dohledem vznikl soubor esejů věnovaný právě jedné z klíčových postav americké zahraniční politiky. Nakonec se Gatiho sborník textů, jenž nepředstavuje pouze nekritický chvalo zpěv, dočkal i českého překladu.

Jednotlivé eseje, sepsané v první řadě akademiky, experty na problematiku mezinárodních vztahů a bývalými i současnými diplomaty, se

zaměřují především na Brzezinského akademickou a politicko-úřednickou kariéru. Mapují jeho profesní dráhu od chvilky, kdy začal působit jako sovětolog na Harvardu a Kolumbijské univerzitě, analyzují bouřlivá léta v Bílém domě, kdy Zbig sloužil jako poradce pro národní bezpečnost v administrativě prezidenta Cartera, rozebírají Brzezinského postoje k řešení arabsko-izraelského konfliktu, americko-čínským vztahům, rozpadu Sovětského svazu nebo válečným tažením proti Husajnovu Iráku. Těž se, byť spíše poskrovnou, probírají jeho publikační činnosti od prací věnovaných totalitarismu přes studie o Sovětském svazu až k publikacím a článkům o uspořádání světa po konci tzv. studené války. Nechybí ani rozmluva se samotným Brzezinským, kterou lze nazírat jako stručný pokus o kritické sebehodnocení dnes již osmaosmdesátiletého veterána zahraničněpolitické scény.

Knihla se primárně zabývá Brzezinského kariérou od okamžiku, kdy jako mladý, nadějný a ambiciózní akademik nastoupil v roce 1950 do doktorského studijního programu na Harvardu poté, co na McGillově univerzitě v kanadském Montrealu obhájil diplomovou práci o národnostní politice Sovětského svazu s názvem *Rusko-sovětský nacionalismus* (1950). Sebevědomý mladík si mohl jen těžko vybrat inspirativnější prostředí, vždyť na katedře politologie se v padesátých letech vyjímal jména jako Henry Kissinger, Samuel Huntington či Stanley Hoffman. *De facto* od počátku akademické kariéry se profiloval jako sovětolog, k čemuž přispěla i spolupráce s uznávaným politologem Carlem Joachimem Friedrichem, Brzezinského školitelem na Harvardu, na modelu totalitarismu. Společně publikovali monografii *Totalitární diktatura a autokracie* (1956), v níž podrobněji rozpracovali projekt komparativní analýzy nacistických a komunistických režimů, načrtnutý Friedrichem už o dvě dekády dříve. Totalitarismus byl dle autorů oceňované studie syndromem moderní doby, což korespondovalo s perspektivou Hannah Arendtové (autorky průlomového díla *Původ totalitarismu* z roku 1951 a osobní přítelkyně Friedricha) a frankfurtské školy, přičemž jednotlivé varianty v Německu, Itálii a Sovětském svazu měly vykazovat v podstatě totožné rysy. Autoři v knize, s odkazem na